

NOVIČE

gospodarskih, obertnijskih in narodskih stvari.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

Tečaj XIII.

V Ljubljani v saboto 21. aprila 1855.

List 32.

Kako z žbeti ravnati.

Angleški časnik „Farmer's Magazine“ razlaga v enem svojih naj novejših zvezkov živinorejcem nekatere poduke, kako naj ravnajo pri izreji žbet. Ker je marsikako dobro zernice v teh naukih, posnamemo našim gospodarjem nekatere v prevdark.

Ko smo žbeta prvo zimo v štali imeli, jim dobro tekne, ako jih denemo sred majnika pod milo nebo. Naj bolji prostor za nje je ograjen kraj, kjer majhna trava raste, ker se jim sicer še sena, nemške detelje, grahorce ali navadne detelje klasti mora. Nektirim se mora tudi ovsa dajati.

Naj bolja mesca v 3. letu mlade žebčike rezati sta majnik in rožnik; skušnje učé, da taki žebci, ki se že pred režejo, to je takrat, ko so imeli še zimsko dlako, so potem vsako zimo bolj kocasti, ko so nasproti tisti, ki so rezani bili potem, ko so že zimsko dlako zgubili, zmiraj — tudi pozimi — bolj lepe, gladke dlake. Preveč proti poletji naj se pa ne odlašá rezanje, da se koplenikom že pred nastopom hude vročine rana zacéli.

Gospod pisatelj dalje svetuje, naj se žbetom, ko so odstavljeni bili, ker se jim potem rade jetra zašabšejo in v svojih opravih otèrpnejo, enkrat ali dvakrat enmalo lopatike (aloe) dá, namreč 1 kvinteljc na enkrat. Da so jetra mladega živinčeta otèrpnila, se spozná iz napuhnjene kože in bolj kocaste dlake; tudi noge jim otekajo.

Žbeta, kterim se obilo frišne trave poklada, rade postanejo gljistave; naj bolji pomoček zoper gljiste je kalomel ali pa bljuvna sol, pa nikoli z mjlom (žajfo) ali kako drugo lugasto soljó, ker se sicer kalomel ali bljuvna sol razkroji. Konjem vsake starosti se pa gljiste takole naj gotovše odpravljajo: 6 ali 8 ur naj se konj posti, da se tudi gljiste bolj sostradajo; potem naj se mu v namočenih otrobih dá kalomela ali pa bljuvne soli 12 do 15 granov, leto staremu žbetu pa 15 do 20 granov. Po 10 ali 12 urah se to zdravilo še enkrat dá; v tem pa še nič klaje žbetu ne poklada. 6 ur potem naj se mu pol funta lanénega olja, ali pa en kvinteljc lopatike dá, da se živinče očedi. Za bolj stare konje se smé kalomela ali bljuvne soli vzeti 2 kvinteljca, za 2 ali 3 let staro žbe je pa že zadosti 20 do 30 granov.

Kadar pridejo žbeta spomladi na pašo, jih driska napade in včasih prav zlo; nekteri mislijo, da je to zdravo, — pa ni, zakaj rado jih začne tudi napenjati in klati in čeva jim potem zlo oslabé. Preveč frišne klaje (trave) nikdar ne tekne konjem, ker jim oslabí želodec in ovodeni želodčini sok. Tak konj pride ob moč. Oves, ki se konjem zobati daje, jim vselej več zaleže, če je pred zdrobljen (zmlet) bil; 3 maseljni zdrobljenega ovsa konjem več zdájo kakor 4 maseljni celega.

Na noge in kopita mladih kónj naj gospodar vedno pridno pazi; kopito mladega živinčeta je kakor verbova vejica, ki se šibiti dá, kakor kdo hoče. Al

dosti gospodarjev je, ki se ne zmenijo za kopita pred, preden ne peljejo mladega konja podkovat. Kako rad se kruši mladi rog, kako rad raste na eni strani bolj kot na drugi, da se kopito zvegne ali sicer popači, če se o pravem času mu na pomoč ne pride. Tudi strela v kopitu začne rada gnjiti, če žbè preveč na mokrem ali v blatu stoji. Če pa to delj časa terpi, se popači rado kopito za vse žive dni.

Koristnost bezga.

Menda pozná vsakdo pohlevno bezgovo drevesice, ktero dobrotljiva narava skorej povsod redi in obilno množi. Nahaja se po lokah in berdih, ljubi pa posebno vlažne zavetja pri hišah in hlevih. Cvetje njegovo je rumenkasto belo, diši pa močno in prijetno. Dozori v tamno rudečkasto grojzdje, čigar sladko-kislaste jagode so sirove, še bolj pa kuhane, prav prijetnega okusa.

Mlade debla bezgove so mehko steržene, stareje dajo pa terd lés, kterega mizarji pa strugarji zlo obrajtajo; čevljarjem služi za klince. Bezeg zraste 20 čevljev visok, doraste pa v 20 letih še le popolnoma. Bezga je mnogo verst; je namreč navadni, pritljčni, grozdati, španjski ali turški bezeg. Govorimo tukej le od navadnega ali domačega bezga.

Skorej vsi deli bezgovi so jako zdravilni: perje, cvetje, grojzdje in les. Zatorej je svoje dni nek vreden zdravnik na Holandskem rekel: „Memogredoči naj se odkrivajo bezgu!“

Notrajna zelena kožica in mlado perje potlačite včasih glavobol, če jih na čelo ali na senci polaga bolnik. Cvetje bezgovo, s kropom poparjeno, je dober čaj, ki hasni posebno v takih boleznih, ktere so po prehladu nastopile. Iz bezgovih jagod napravljajo lekarji vkuhani sok; to zamore pa tudi vsaka pridna gospodinja domá napraviti, če se tega lahkega dela takole loti: Naj vzame, kolikor je treba, zrelih bezgovih jagod; naj jim odpravi njih pecovlje, in jih dene v kotel, da se sogrejejo, potem jih dene v platneno vrečo in jih ožmè. Na drugo vižo utegne ona sok iz jagod iztlačiti tudi takole: V tlačivnico naj dene nekaj dolge pa snažne rezovnice, naj nasuje na njo sogrelih bezgovih jagod, čez ktere naj potlej slamnate kraje zavije, pa iztlačí sok iz jagod. Tako izprešani sok se vlije v dobro pocinjen kotel, ki se na pohleven ogenj postavi, naj se kuha tako dolgo, da mu vsi vodeni deli izpuhté, pa da sok se prav zgosti. Potem se vkuhani sok dene v kamnitne ali steklene posode, se dobro meša v tem ko se hladi, da se enakomerno vsede. Ko se je bil ohladil, naj gospodinja posode dobro zadela, ter naj jih hrani v suhi kleti. Tako vkuhani sok je krepko in prijetno zdravilo v mnogih boleznih; tedaj naj si ga pridne gospodnje na kmetih pripravijo dovelj, da imajo precej kaj v rokah ob času potrebe.

Bezeg pa nima le zdravilne moči v sebi, temoč on koristuje tudi kuhinji. Mlado cvetje njegovo

se utegne z jajci pa maslom vred cvreti, kar vsaka gospodinja vé; mlade kali bezgove mešajo po nekterih krajih med špinačo, ter jih vživajo tako. Iz jagod napravljajo juhe in merzle jedila, katerim dodajajo še malo začimbe. Iz jagod iztlačeni sok je dober pa nedolžen pomoglej, da ž njim vina rudečijo ljudje. Kaj, celó prijetno vinu podobno pijačo pa tudi dobro žganje znajo nekteri iz bezgovih jagod napravljati.

Zavolj takih imenitnih lastnost je tedaj bezeg vreden, da bi ga ljudje po kmetih bolj cenili; tudi da bi nekoliko gledali na-nj, in redili ga umetno, ker pohlevno drevesice ne potrebuje velike skerbí, pa vendar že mali trud stoterno povrača. J. Š.

Gospodarska starica.

Kako ojstro je bilo nekđaj prepovedano, vino mešati s takimi pridajki, da se vino bolj okusno nareja, zraven pa je zdravju škodljivo, vidimo iz tega, da še pred 400 leti so v Tirolih vsacega tacega mešavca na germadi sožgali. V starih kronikah se bere od več tacih, ki so zapadli ti ojstri kazni.

Pristavek k spisu „Slovenščina v starem času“.

(Konec.)

2. Hrib „Cetius“.

Da jez iščem hrib Cetius v sredi, ne pa na severni meji kranjske zemlje, na to me pelje lega Emone, kakor jo piše Ptolemej: Med Italijo pa, pod Norikom spet panonsko mesto Emona (Inter Italiam vero, sub Norico, Pannoniae iterum civitas Emona. Ptolem. Geogr. libr. II. cap. 15.); še bolj pa, kakor piše Zosim: Pri emonskem mestu, katero stoji med koncom Panonije in med Norikom (apud Emonam oppidum, quod inter Pannoniam supremam et Noricum situm est. Zosim. libr. V. c. 29.) Ako je namreč Emona prav na koncu Panonije, hrib „Cetius“ ne more biti deleč od nje. Dalje Ptolemej zaznamuje zemljopisno lego za hrib Cetius s stopnjo 36° —' daljave in 45° 20' širjave (L. c. libr. II. c. 14.), za Emono pa ravno tako 36° —' in 45° 20' ali po drugi izdaji 36° 30' in 45° 20' (L. c. libr. II. c. 15.), kjer je tedaj stopnja širjave ravno tista, in bolj verjetno tudi stopnja daljave. Po takih dokazih je meja Panonije in Norika gotovo pred v sredi Kranjske poleg Save, kakor pa na meji v koroških hribih iskati; in ako nekaj prostora ni ravno Sava mejila, so to delali hribje nad Savo. V tisti meri pa res so hribje čemšeniški, nekoliko nižje Sveta gora, bolj proti zahodu Čišelj nad Moravčami, in Ajdovšina nad Dolom; Čemšenik in Čišelj ste imeni s koreniko cel soglasne, Sveta gora je sicer sedanji romarsk kraj, pa je utegovala tudi nekđaj že kaj posebnega pomena imeti, in Ajdovšina že po glasu kaže na staro basnovérstvo. Gosp. Terstenjakova opomba v 26. listu „Novic“ se tedaj pa takem še bolj poterjuje.

3. Ostanjki starega slovenskega basnovérstva.

V razlaganji starega slovenskega basnovérstva sem omenil marsikteri sled in spomin od tistega, kateri se je še dandanašnji čas obranil, in sicer še v nekterih rečéh, ktere se zdaj na keršansko stran obračajo, na priliko, koleda, kres. Ne mislim sicer, da bi mi kak pameten človek to v to plat razlagal, kakor da bi jez od kacih svetih reči premalo prav govoril; vendar se mi zdí potrebno, nekaj za pravega razumka voljo pristaviti. Nekaj posebnega je to, da keršanski sveti in praznični časi močno z nekdanjimi paganskimi (ajdovskimi) skupaj zadevajo, na primer, Božič na obhajanje zime ali na koledo, Velikanoč in sledeči godovi na obhajanje spomladi, na stavo mlajev; nar imenitneje keršanske skrivnosti so se namreč večidel v takih časih godile, kateri so jim uteg-

nili v podobo in priliko služiti. Rojstvo božjega Zveličarja, katero je imelo pregnati duhovno temo in revo človeškega rodú, se je zgodilo takrat, ko je zima svoje dolge noči in svoj mraz in svojo oterpnost zbrala; vstajenje njegovo je nastopilo takrat, ko je spomlad zemljo obudila, in je vse na novo oživeło. To je bila voditev božje previdnosti; spomini malikov so se po tem veliko ložje pregnali, ko so oznanovavci sv. evangelija ravno na njih mesto resnične keršanske spomine postaviti zamogli; in to so tudi storili, kolikorkrat se je zamoglo brez oskrumbe svete vére zgoditi. Tako je zdaj koleda z Božičem sklenjena; pirhi, znamenje sveta, ki se prerodí v spomladi, so nam zdaj rudeči, znamenje zemlje s kervjo Odrešenikovo oprane; mlaji se stavijo v čast Gospodovo o svetem Telesu; kres zdaj gori v čast Kerstniku, kateri je prišel oznanovat prihod prave luči, pravega duhovnega sonca Kristusa. Nekatere nedolžne reči so se pustile otrokom v igračo, kot žaganje pehtre babe, ali njeno metanje v vodo, znamenje odhoda žalostne zime; ali pa Martinova kaša pri pastirjih, znamenje konca poletja (jeseni namreč stari niso vselej posebej šteli, temuč so jo med poletje in zimo delili). Kar je pa keršanskemu duhu celó nasprotnega, to je keršanska cerkev vedno čertila in odganjala, na primer, Kurentove ali Pustne norije, Bahove godišča. Hicinger.

Kratkočasno berilo.

Nori pa muhasti Janž.

(Konec.)

Potem Martin spet naglo v klet letí, da bi še bolj skril tatvino. Martin to komaj zverši, kar se dva gospoda s sodnijskim hlapcom v koči oglasita in Janža po Martinu vprašata. Martin priteče. Dajte nam — se mu velí — vse kote svoje hiše viditi. Martin gré in kaže. Vsi koti so iztaknjeni bili, vse je bilo preverženo, ali od krave ni sledú ne tirú. „Nič ne dé — pravi višji sodnijskih mož, in ukaže Martina prijeti in ga peljati k sodníi.

Pri sodnijskem izpraševanji je Martin tatvino do kraja tajil, Janž pa vse od konca do kraja povedal, kar so tudi vse do čineza zapisali v sodnijski zapisnik.

Odmenjeni dan, da bi sodnija Martina in Janža zavolj kravje tatvine vsprot postavila, da bi drugi drugemu v oči govorila, je napočil, in sodnijski hlapec Martina in Janža iz zapora v pisarnico tira. V tem hipu stopi neka gospa v vežo in vpraša sodnijskega hlapca; ali bi sméla z gospod oskerbom par besedic kramljati. Hlapec ji brez ovin- kov vrata odprè ter ji v pisarnico velí.

Ko se med tem sodnijski hlapec nekoliko okrog opre- zuje, Janž priliko dobí, seže v žepek, izvleče košček popirja ven in zapiše: „Martine! le možko in stanovitno se obnašaj. Tvoj brat Janž.“ Ta listek Janž skrivaj Martinu vtakne. Martin prebere in spravi, da nihče ne spazi, kaj se je zgodilo.

Čez malo časa gospa spet iz pisarnice pride, in prostor za Martina in Janža stori. Pisatelj zdaj vrata odprè, in pomiga sodnijskemu hlapcu jetnika v pisarno peljati.

Nar prvi pride Martin na versto. Sodnik ga na vse strani vprašuje in pestí, ali Martin je, ko sinja skala nepremakljiv, in noče od vkradene krave kar čerhe vediti. Ko so gospodje Martina do konca in kraja, pa brez vsega vspeha preiskavali, je prišel zdaj Janž na rešeto.

Gospod sodnik zdaj Janža, ki je že pri poprejšni preiskavi vse natanko povedal, lepo in prijazno opominja, da naj le vse lepo in poversti pové, ker njemu se tako nič hudega zgodilo ne bo. Janž tedaj takole prične: Eno noč, ko sem prav terdo in sladko spal, me Martin tako grozno v bok jékne, da se hipoma zbudim, in še danes me ta stran bolí. „Kaj mi češ — dém — kam zdaj, ko je noč? Jestí mi ne daš, pa tudi mi spati ne privošíš.“ Martin pravi: „naglo se odpravi, če nočeš kaj skupiti.“ Martin, pripe- ljaje me do grajšinskih hlevnih vrat, mi šibo v roko podá